

חוברת 1
חורף תשס"ז • 2007

נפש לאסתר אומן זכרה לברכה
יוצא לאור על ידי **מתן** - מכון תורני לנשים ע"ש שרה רעננערט, ירושלים.
בשיתוף עם המרכז לחקר האשה ביהדות ע"ש פניה גוטספלד הלא,
אוניברסיטת בר-אילן

נספח

הנהלה: מלכה בינה, פרופ' ישראל אומן, רחל פורסטנברג
עורכת: ד"ר רבקה גולדברג (דביר)
מערכת: ד"ר אלישבע באומגרטרן, ד"ר טובה גנזל, ד"ר אביעד הכהן, ד"ר ברירה לוי, ירדנה
קופ יוסף
מועצת מערכת: פרופ' שולמית אליצור, הרב דניאל אפשטיין, פרופ' יפה ברלוביץ, פרופ'
חנה כשר, ד"ר ורד נעם, פרופ' אוריאל סימון, פרופ' חביבה פדיה, פרופ' שמואל פיינר, עזה
צבי, פרופ' אביגדור שנאן
רכזת מערכת: שרה זלבסקי
עריכה לשונית: הדס אחיטוב וקרן גיאת
תרגום: גבריאלה באס
עיצוב גרפי והפקה: מיכל הפקות

רשימת המשתתפים:

ליאורה אליאס בר-לבב ז"ל

ד"ר ברכה אליצור, עפרה

פרופ' יפה ברלוביץ, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן
פרופ' יהודה ליבס, החוג למחשבת ישראל, האוניברסיטה העברית, ירושלים
אתי מוריוסף, בית מדרש מת"ן, ירושלים; ישיבת תקוע
ד"ר דליה מרקס, היברו יוניון קולג'; המחלקה לספרות עברית, האוניברסיטה העברית,
ירושלים

ד"ר מרדכי סבתו, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן; בית מדרש מת"ן,
ירושלים

פרופ' שמחה עמנואל, החוג לתלמוד, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' ישראל רוזנסון, מכללת הרצוג, אלון שבות; מכללת אפרתה, ירושלים
אורית רמון, המחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות, האוניברסיטה הפתוחה
מיכל שיר-אל, בית מדרש אלול, ירושלים

ISSN 1565-3625

© כל הזכויות שמורות

יוצא לאור ע"י מתן – מכון תורני לנשים ע"ש שרה רעננערט, רח' רשב"ג 30, ירושלים
בשיתוף עם המרכז לחקר האשה ביהדות ע"ש פניה גוטספלד הלר, אוניברסיטת בר-אילן

מחיר החוברת 25 ₪ דמי טיפול ומשלוח 5 ₪

מען למכתבים: ת.ד. 8039 ירושלים 91080, טל: 02-6798688 פקס: 02-6798901

דוא"ל: massehet@netvision.net.il

כתב העת "מסכת" נוסד לזכרה של אסתר אומן, שהייתה מראשונות התלמידות בבית המדרש מתן. אסתר, שהקדישה את חייה לביתה ולגידול משפחתה, החלה לחבוש את ספסלי בית המדרש בהיותה בת שישים ושתיים, ולראשונה בחייה התעמקה בלימודי הגמרא, התנ"ך ומחשבת ישראל. לאחר שש שנים נפטרה ממחלת הסרטן. קורות חייה מגלמים אולי יותר מכל את מהפכת לימוד התורה לנשים שבדור האחרון.

כל הרישומים מתוך ספרו של אליהו שורץ, שמע קולנו – רישומים של נשים
בתפילה ליד הכותל בלויית פסוקים מתהילים
תודה לאמן על הזכות לפרסם את הרישומים

תוכן העניינים:

11	היעדרן של נשים בשלושה ספרי מקרא – מסה על 'קריאה יצירתית' אחרת בעקבות המדרש ישראל חזנסון
31	עיוורון כעילה לגירושין שמחה עמנואל
43	ליאורה ז"ל יהודה ליבס
47	מנהג יפה הוא לנשים שלנו – פסיקת הלכה על-פי נשים בימי הביניים ליאורה אליאס בר-לבב
87	לונדון, ירושלים, פתח תקווה – ראשי פרקים בכתיבתה ובהתקבלותה של חנה ברנט-טרגר יפה ברלוביץ
	<i>מנהיגים והנהגה</i>
119	דמותו של עלי מרדכי סבתו
141	משה ומרדכי – עיון בפירוש מהר"ל למגילת אסתר אורית רמון
153	יצירה ליטורגית על סף אסון לאומי – הפיוט 'אקדמות מילין' לר' מאיר בן ר' יצחק מוורמייזא ואיגרת התפילה של הרב ליאו בק ליום הכיפורים דליה מרקס
171	רבנותו ומנהיגותו של הרב יוסף משאש איתי מוריוסף
	<i>מקראות ומדרשות</i>
197	מסרים אקטואליים והשפעות ביוגרפיות בפרשנות חטא נדב ואביהו בספרות חז"ל ברכה אליצור
	<i>ספר חדש</i>
215	למי שמורים מקומות – הגלוי הסמוי והלוט בערפל – תמר אלאור, מקומות שמורים – מגדר ואתניות במחוזות הדת והתשובה מיכל שיר-אל
	<i>תקצירים באנגלית</i>

דבר המערכת

חלק ניכר מן המאמרים שבחוברת השישית של מסכת נוגעים בהיעדר ובחיסרון. היעדרן של נשים בשלושה ספרי מקרא – תהילים, קהלת ויהושע – במאמרו של ישראל רוזנסון; היעדרה של הסופרת בת העלייה הראשונה חנה ברנט-טרגר מן השיח התרבותי-ספרותי בארץ ישראל בזמנה במאמרה של יפה ברלוביץ והיעדרה של ליאורה אליאס בר-לבב – תלמידת חכמים בולטת וחוקרת הספרות התלמודית שנפטרה בדמי ימיה, שמאמר מעיזבונה על פסיקת הלכה על פי נשים בימי הביניים רואה אור בחוברת זו.

גם העיוורון, שעוסק בו מאמרו של שמחה עמנואל, הוא בראש וראשונה היעדר היעדר היכולת לראות והחיסרון המלווה את הסגי נהור בכל המכלול של חיינו. במאמר ניתן להבחין, מבעד לדיון ההלכתי על עיוורון כעילה לגירושין, בכאבו של האדם החסר, העיוור, ובכאבו של פוסק ההלכה שהפך עיוור בעצמו. כמו בחיי הפרט גם בחיי הכלל, בחיי האומה, יש מצבים שבולט בהם ההיעדר והחיסרון. מציאות של הסתר פנים והיעדר מעין זה מחייב מענה במישורים שונים, הן במישור של התמודדות אינדיבידואלית והן במישור של הנהגה לאומית. חטיבת המאמרים העוסקים במנהיגים והנהגה מובילה אותנו בין תקופות שונות, מקומות שונים ומעל לכל – משברים לאומיים שונים.

דליה מרקס בוחנת שתי יצירות ליטורגיות שכתבו שני מנהיגי ציבור בולטים על ספו של אסון לאומי: הפיוט 'אקדמות מילין' לר' מאיר בן יצחק מוורמס, אשר חובר ערב מסע הצלב הראשון והפרעות שערכו הצלבנים בקהילות היהודים בארצות הריינוס; והאיגרת הליטורגית של הרב ליאו בק שנשלחה לקהילות היהודיות בגרמניה ערב כל נדרי תשרי תרצ"ה ימים ספורים לאחר חקיקת חוקי נירנברג שהפקיעו מן היהודים את כל זכויותיהם האזרחיות. יש עניין מיוחד בהעמדתן זו לצד זו של שתי היצירות שנכתבו בידי מנהיגי ציבור כמעט באותו אזור גאוגרפי ושמונה מאות שנות גלות מפרידות ביניהן.

שני מאמרים דנים בהשפעת המציאות ההיסטורית שהפרשנים חיים בה על פירושיהם:

אורית רמון בוחנת את תפישת המנהיג והמנהיגות של המהר"ל העולה מפירושו למגילת אסתר. המהר"ל יוצר זיקה חזקה בין הנהגתם של משה רבנו ומרדכי היהודי לבין פעילותם של מנהיגי הקהילה היהודית בימיו באימפריה ההבסבורגית במחצית השנייה של המאה השש עשרה.

ברכה אליצור מוכיחה כי חייו הפרטיים של האדם והמציאות שסביבו, משפיעים על אופן קריאתו את הפסוקים. היא מציגה את חז"ל כמנהיגי ציבור המבליעים בתוך דרשותיהם על סיפור חטא נדב ואביהו, כמו בדרשותיהם על סיפורי המקרא בכלל, מסרים חינוכיים המופנים לציבור, וכך מנסים להצביע על ליקויי החברה ולהציע פתרונות לתיקונם.

המציאות ההיסטורית היא גם זו האמורה להשפיע על פסיקת ההלכה של מי שנוטל על עצמו נטל של מנהיגות ציבור. איתי מוריוסף מצביע במאמרו על דמותו הייחודית של הרב יוסף משאש שנולד בסוף המאה התשע עשרה במרוקו ובסוף ימיו, עד פטירתו בשנת 1974, היה הרב הראשי הספרדי בחיפה. הרב משאש הבין לעומק את רוח התקופה ובעיותיה וידע בפסקים מלאי חכמה ורגישות אנושית לחבר בין גדרי ההלכה למצבו של הדור. מוריוסף מראה זאת בעיקר באמצעות שלוש תשובות שנתן הרב משאש שעניינן היתרי נישואין.

מרדכי סבתו מעמת במאמרו את דרכי ההנהגה השונות של עלי הכהן ושמואל הנביא, המאירים זה את דמותו של זה ושלובים זה בחייו של זה: מן הצד האחד – עלי, שנמתחת ביקורת על הנהגתו, ומן הצד השני שמואל הנביא, שגדל בביתו ושהנהגתו הייתה מעין תיקון להנהגתו של מורו שלא עמדה במבחן צרכי הדור. חותמים את החוברת דבריה של מיכל שיר-אל על ספרה של תמר אלאור מקומות שמורים – מגדר ואתניות במחוזות הדת והתשובה המשלבים התנסות אישית וביקורת ספרותית.

שנתברך כולנו שלא יהיה בנו היעדר וחיסרון אלא שפע וקיום, ושהמנהיגות שתוביל אותנו תתברך ברוח נכונה, רוח אחרת, כדברי ר' נחמן:

וְעַל-כֵּן צְרִיכִין לְחַפְּשׁ וּלְבַקֵּשׁ מְאֹד אַחֲרֵי מְנַהִיג אֲמִתִּי לְהִתְקַרֵּב אֵלָיו כִּי כָל מְנַהִיג וּמְנַהִיג יֵשׁ לוֹ בְּחִינַת רוּח־נְבוּאָה, וְגַם עֲכָשׁוּ, שֶׁבְטָלָה הַנְּבוּאָה, אֲף-עַל-פִּי־כֵן בְּהִכָּרַח שְׁיִהְיֶה לְהַמְנַהִיג בְּחִינַת "רוּחַ אַחֲרַת" (בְּמִדְבָּר י"ד), מֵה שְׂאִין נִמְצָא בְּשָׂר הַהֶמוֹן, שֶׁעַל-יְדֵי־זֶה זָכָה לְהִיט מְנַהִיג כִּי בָּלֵא זֶה, מִפְּנֵי מֵה יִזְכֶּה זֶה דִּיקָא לְהִיט מְנַהִיג וְלֹא אַחַר אֵךְ בְּאֲמַת כָּל מְנַהִיג וּמְנַהִיג שֶׁל

ישראל יש לו בחינת רוח אחרת כי המנהיג הוא בחינת "איש אשר רוח בו", "אשר יוציאם ואשר יביאם" (במדבר כ"ז), כי המנהיג המוציא והמביא את ישראל, בודאי יש לו בחינת רוח אחרת, אשר מחמת זה נעשה הוא דיקא מנהיג לישראל וזה הרוח אחרת שיש להמנהיג הוא בחינת רוח-הקדש, רוח-נבואה אף-על-פי שעכשו אין נמצא רוח-נבואה, רוח-הקדש ממש, אף-על-פי-כן בודאי יש לו בחינת רוח אחרת, הנמשך מן הקדשה, מה שאין נמצא בשאר ההמון, שזהו גם-כן בחינת רוח-הקדש אף-על-פי שאינו רוח-הקדש ממש לידע עתידות, אף-על-פי-כן הוא בבחינת רוח-הקדש, רוח-נבואה.

(ליקוטי מוהר"ן תנינא, תורה ח)